

Милан Милошевић

Полицијска академија – Београд

БЕЗБЕДНОСНО-ОБАВЕШТАЈНЕ АКТИВНОСТИ У КАРАЂОРЂЕВОЈ СРБИЈИ

Апстракт: У раду су обрађени настанак и развој безбедносно-обавештајних активности у време Првог српског устанка. Посебна пажња је посвећена стварању рудиментарних видова тајних служби устаничке Србије, а њихов рад је приказан кроз више примера у ваљевској и другим нахијама. Обрађен је и рад аустријских, руских и турских тајних служби према устаничкој Србији, као и агитаторско-пропагандни рад српских устаника према Босни и другим неослобођеним српским земљама.

Према очуваним документима и другим изворима, у време Првог српског устанка није било уређених обавештајних служби, нити посебне политичке полиције у формално-организационом смислу. Међутим, постојала је респектабилна служба безбедности у материјално-телеолошком смислу, тј. обавештајна и контраобавештајна активности. Оне су у многоме допринеле динамичном ширењу ослободилачко-револуционарних идеја устанка, јер су изван ослобођене територије, осим извиђачко-обавештајног, имале и изразито пропагандно-агитаторски карактер. Обавештајна делатност устанка је, према томе, сачињавала део општег друштвеног и војно-политичког живота устаничке Србије од 1804. до 1813. године.¹

О техници саме обавештајне активности у тек ослобођеној Србији и другим крајевима, насељеним Србима, не зна се много, мада се у документима могу наћи и текстови чија садржина указује на коришћење тајнописа. У литератури се наводи да су, између осталог, информације („Писма“ писана „на лимун“ и растопљеним барутом), преношене су скривене у оделу, коњском седлу и зобници, посудама (фучијама) за пе-

¹ Стојанчевић, Владимир, *Обавештајна служба у Карађорђевој и Милошевој Србији*, Београд: ДСНО, 1964, стр. I-III.

кмез, бурадима с течношћу, гулама, па чак и у издубљеном свештеничком штапу. Курири („књигоноше“) су ишли по „хајдучки“, тј. прерушавали су се у слепо и богаље, у турска одела, у трговце, калуђере и обичне сељаке.

Пошто је опасност по устанике била константна, од самог почетка је максимална пажња усмеравана на различите видове субверзије, посебно на спречавање атентата на Карађорђа, али и на друге вође устанка. Наиме, још 1804. године под Београдом је једва спречен атентат на Вожда, који је покушао да изврши један турски дезертер по налогу Бећир-Паше. Током 1807. године извршене су озбиљне припреме за нови атентат, овога пута у француско-турској организацији, али се од саме акције одустало. Најзад, према тадашњим аустријским и турским обавештајним изворима, сличне припреме за атентат предузимале су 1807. и 1808. године и поједине српске старешине (Младен Миловановић и др.) мада су, по свему судећи, такви извештаји резултат политичких интрига.

С друге стране, у унутрашњим политичким борбама понекад је од обавештајних чинилаца зависио не само исход међусобних разрачунавања, већ и војно-политички курс и опстанак устанка. Наиме, историографи Првог српског устанка се углавном слажу да је одсутност Карађорђевих противника (Миленко Стојковић, Петар Добрњац, Јаков Ненадовић) откривених у завери на основу доказа које је прибавила Карађорђева и Младенова „обавештајна служба“ психолошки утицала на смањење отпорности и ефикасности командовања у одбрани главних фронтава.

Контраобавештајна делатност

Зачеци контраобавештајне функције у устаничкој Србији превасходно су били усмерени према непријатељској војнообавештајној делатности, и то не само на фронтovima, већ и у позадини. Знало се, наиме, да на ослобођену територију Србије долази много избеглица из свих суседних области, те да међу њима има и оних који су подмићени или принуђени да уходе за рачун Турака. Међу њима је било Цинцара, Грка и других, али је највише било Срба из Босне и других неослобођених области („од Ниша и Видина“), чије су породице биле под надзором турских власти и које су, најчешће, чекале окрутне санкције ако би одбили да шпијунирају (набијање на колац, сеча жена и деце и сл.).

На фронтovima су власти енергично гониле турске шпијуне, тако да они нису представљали већу опасност. С друге стране, Србија је била обавештајно интересантна за многе европске земље, што доказују мно-

гобројни примери стране шпијунаже. Тако су француска и руска, па и енглеска обавештајна служба, показивале велико интересовање за простор Балкана и Србије. У томе је најагилнија и најуспешнија, ипак, била аустријска служба. Користећи конфиленде двеју паралелних мрежа (Ратног савета и Главног генералштаба) и друге изворе, Аустрија је била прецизно информисана о свим догађајима у Србији.

Аустријска обавештајна служба је имала огромно искуство и изузетне успехе у офанзивном раду према Србији (али и Русији и Турској), пре свега, захваљујући разгранатој агентурној мрежи међу Србима уочи устанка и за све време тзв. ратног периода Српске револуције, који обухвата оба српска устанка и Хаџи Проданову буну (1804-1815). Један од најзначајнијих повереника те службе у ваљевском крају, поред Алексе Ненедовића, био је Лазар Илић. Иначе су њих двојица на почетку Аустријско-турског рата (1788-1791), организовали српске устаничке јединице у Ваљевској нахији, које су 28. фебруара 1788. године самостално ослободиле Ваљево а затим и Чачак, да би након тога успешно одбијале и упаде турских снага из Босанског пашалука. Када су Аустријанци прешли у Србију устаничке чете су се прикључиле аустријском фрајкору и том приликом је Илић добио чин аустријског поручника. Иако се са осталим српским устаничким снагама повукао преко Саве, Илић се након Свиштовског мира вратио у Србију где су га турске власти поставиле за сеоског кнеза у Јабучју потчинивши га Алекси Ненадовићу.

Премда су се вратили у Србију и Лазар Илић и Алекса Ненадовић нису прекидали односе са аустријским војним властима северно од Саве и Дунава. Уосталом, обојица су посебним царским указом задржали аустријске чинове и добили аустријске пензије. Поред тога они следећих година обављају важне обавештајне активности у ваљевском крају за Команду Славонске границе, што се јасно види из аустријских докумената из 1792. и 1793. године. Интересантно је да су у више наврата били и прекорени због недовољне активности у обавештајном раду па им је чак забрањено и одузимањем пензије. Илић и Ненадовић су се правдали великим кнежевским обавезама али је ипак била одлучујућа интервенција аустријског цара који их је подржао уз образложење да су они пензије добили због заслуга у рату а не због обавештајног рада. Ипак, и цар је од њих затражио да у будуће буду активнији у прикупљању обавештајних података или да се преселе у Аустрију.²

² Кривошијев, Владимир: Илић, Лазар у „Биографски лексикон ваљевског краја“ Књ. II св. 6 (Ђ-И), изд. Ваљево: „Колубара“, 1999/2000, стр. 60-61

Аустријска шпијунажа је била тежишно усмерена према утицајним личностима из Београда и Земуна. Тако је познато да су аустријски шпијуни били градоначелник Београда Петар Ичко, командант „Српског козачког пука“ Петар Никић, Карађорђево секретар Стеван Јефтић, Младенов писар Никола Делигеоргијевић, професор Велике школе Михаило Поповић, земунски трговац Никола Урошевић, цариник Карло Белошевић, и многи други. Најзначајнијим и најуспешнијим међу њима сматран је Иван Савић-Југовић.³

Југовићева конфидентска служба, за коју је примао и новчану награду, трајала од новембра 1807. до марта 1813. године. Пошто је као градоначелник Београда, први секретар Совјета и професор Велике школе, уживао максимално поверење Карађорђа, имао је, практично, неограничен приступ државним тајнама. Његов значај за аустријску обавештајну службу још више је порастао када је, после смрти Доситеја Обрадовића, постао министар просвете (попечитељ просвештенија).⁴ Југовић је од момента доласка у Србију био у тајној служби самог команданта славонско-сремске границе, барона Симбшена. Када је га је Карађорђе у пролеће 1810. године послао у Беч, придобијен је од аустријских власти да у будуће тајно извештава и граничарске власти. Том приликом су га обучили и за шифровање тако да је наредне извештаје достављао барону Симбшену и другима шифрованим писмима, од којих су нека сачувана у бечким архивима⁵. Пошто је 1812. године отпуштен из Совјета, схватио је да сваког момента може да буде откривен. Крајем фебруара 1813. године послао је у Земун поруку, одакле су му, 6. марта, омогућили бегство по плану, две године раније одобреном од стране барона Симбшена.

Најзад, аустријска обавештајна служба је вешто користила и погодности за „јавну“ шпијунажу (службене посете тумача и изасланика Београду), као и методима за које нису били потребни сарадници у Србији. Такви методи били су: испитивање лица која се задржавају у конту-

3 О конфидентском раду ових лица детаљније види: Цмелић, Милан, *Аустријска обавештајна служба према Србији за време Првог устјанка*, Београд : ДСНО, 1959; Ивић, Алекса, „Аустријска обавештајна служба у време Карађорђа“, у: *Полиција*, XVI (1929), стр. 961-971; Богдановић, Бранко, „Српски козачки пук 1810-1812 године“, у: *Историјски часопис*, књ. XLIV (1997), стр. 164; Петровић, Радослав, *Прилози за историју Првог српског устјанка*, Београд: Слово љубве, 1980, стр. 121; и сл.

4 Аустријска тајна служба систематски је „мотрила“ на Доситеја због сумње да се, супротно интересима аустријске монархије, залаже за обнављање старе српске државе.

5 Текстове тих писама види у: Ивић, Алекса, *Списи бечких архива о Првом српском устјанку*, књ. VIII/VIII – година 1810 (св. 1-2), Београд: САНУ, 1965, стр. 175, 231, 591 и сл.

мацу и испитивање аустријских дезертера – повратника из Србије и аустријских поданика у „парлаторији“ и „растелима“, отварање писама из и за Србију, која су ишла преко Земуна, осматрање на граници, прикупљању уходских вести из Босне, Херцеговине и Далмације о догађајима у Србији и турским намерама и слични. Међутим, како је устаничка власт била упућена на помоћ Беча, скоро да ништа није предузимано против аустријских ухода, као ни против руских.

Користећи се великим надама које су полагане у покровитељство и помоћ Петербурга, руска обавештајна служба је у устаничкој Србији деловала сасвим нормално. Према овој служби нису предузимане практично никакве самозаштитне мере, чак су им нуђене информације о свему што их занима. Најзад, ову делатност олакшавало је и то што је Русија, за разлику од Аустрије, имала званичне дипломатске представнике у Србији (Родофинкин, Небода). Иначе је обавештајац Главне команде руске армије, поручник Бејновокрешченев, већ почетком 1806. године послан у Србију да, уз помоћ мита, придобије српске устаничке прваке на руску страну. Такође је секретар Совјета Стефан Живковић – Телемах као руски конфидент избачен из Совјета, након што се Родофинкин претерано умешао у унутрашње односе Србије.

Појава француске обавештајне службе на терену Србије стоји у вези с Наполеоновим продором у Истру и Далмацију (1805) и оснивањем Илирских провинција (1809-1815). Французи су несумњиво били и противници српског устанка, посебно због веза Србије са Русијом и бојазни да би устаници могли подбунити Босну. Радам француске обавештајне службе у Србији је руководио Травнички конзул Пјер Давид, који је преко својих ухода прикупљао информације о догађајима у Србији и, сасвим извесно, размењивао те податке са Турцима. Неко време је тај посао обављао и командант Меријаж, који је имао мрежу својих агената током његове мисије у Видину (1807-1809). Он је српско питање пратио најпре у Бечу, где се налазио у француском посланству. Преко потплаћеног чиновника аустријског Министарства иностраних послова, дознавао је намере бечког двора према Србији. У Видину је имао задатак да саветима помогне Турцима против Руса, као и да омета сједињавање српске и руске војске. Информације о Србији прикупљали су и француски конзули у Букурешту, Дубровнику, Приштини и још неким местима.⁶

6 Милосављевић, Богољуб „Старање о безбедности државе у Карађорђевој Србији“, у: *Безбедност*, бр. 1/2000, стр. 116

Обавештајни и агитаторско-пропагандни рад

Офанзивни обавештајни и агитаторско-пропагандни рад српских устаника такође је био значајно заступљен и широко распрострањен. Наиме, без обавештајно-извиђачке функције није се ни могло успешно командовати ни садејствовати са савезничким руским трупима, нити је било могуће прикупљати важна обавештења, добровољце и материјалну помоћ из иностранства. При томе је знатна већина конфектената обавештајно радила у корист Србије из национално-патриотских побуда (тзв. политичка агентура), мада је било и Турака и других који су шпијунирали за новац. Било је и вишеструких шпијуна као што је, по свему судећи, био Рашид бег из Београда. Он је 1807. године примио хришћанство и остао у Београду шпијунирајући за порту. После пада Србије вратио се на ислам и постављен је за алајбега Смедеревског санџака, али је наставио са обавештајним радом – овог пута за књаза Милоша.⁷

Устаничке власти су значајна обавештајна сазнања прикупљале и из тзв. легалних извора, као што су испитивање избеглица, дезертера и, нарочито, ратних заробљеника, затим обавештајна сарадња (тј. уступање информација од стране Русије) и слично. Извиђање и курирска служба је вршена коњицом и уз помоћ хајдучко-јатачких позиција и месног становништва које је најбоље познавало терен (сељаци, чобани, свештеници).

Главни правац обавештајног деловања био је управљен на обавештајни рад у турској војсци и њеној позадини, и то према оним крајевима под турском влашћу из којих је претила непосредна опасност (Источна Босна, Санџак, Арнаутлук, Ниш, Видин). Сазнања о војним и политичким приликама у овим областима прикупљана су индиректно – преко Аустрије, Русије и Влашке, али и непосредно: врбовањем агената на терену и убацивањем већ створене агентуре у те крајеве, саслушањем избеглица и заробљеника, насилним извиђањем, итд. Комбинација ових метода давала је добре резултате. Тако је забележено да су српске уходе 1804. године достављале устаницима тачне датуме сваког дахијског испада из Београда, а 1806. године су преко Срема стизале вести о босанским припремама. Током 1813. године радио је за устанике чак и писар који је турској армији састављао ћирилска писма.⁸

Обавештајна активност према Аустрији била је секундарног значаја и углавном везана за испоруке хране, наоружања и војне опреме (ко-

⁷ *Историја Београда 2*, Београд: Просвета, 1974, стр. 35

⁸ Винавер, Вук, „Служба безбедности у Првом српском устанку“, у: *Народна милиција*, бр. 4/1954, стр. 23

ја је најчешће тајно набављана). У мањем обиму ова делатност се везивала и за прикупљање сазнања о аустријским намерама према Србији, Русији и Турској, затим на подстицање дезертерства Срба из аустријских пограничних трупа, али и на агитаторско-пропагандну делатност у корист српског ослободилачког покрета. У сваком случају су устаници имали бројне симпатизере и „пријатеље“ (тј. поверенике и агенте) међу словенским становништвом у Срему и Банату, али и Славонији и Далмацији. Земун је несумњиво био епицентар како аустријске шпијунаже према Србији, тако и устаничке шпијунаже према Аустрији (посредно и према Турској).

Прота Матија бележи да су устаници, приликом опсаде Београда, имали у Земуну „плаћеног пријатеља“, који их је дан раније обавештавао о нападима Турака (паљењем трске или сламе, што су устаници преко Саве лако видели), а у документима се више пута помињу писма и вести које је Карађорђе добијао од „пријатеља“ из Турске, или из околине београдског паше до 1807. године. Међу тим „пријатељима“ било је и Турака који су добро зарађивали за своје услуге. Тако се у писмима Карађорђа Проти Матији, писаним у току 1812-1813. године, више пута препоручује да „пријатеље“ на Турској страни добро плаћа и да не жали новац, као и да им обећа награде по завршетку војне. Наравно, таква дарожљивост мора бити узвраћена потпуним и истинитим вестима („само ако нам се јавља оно што ново буде, и ако буде оно истина што јави“). Једног Турчина, српског шпијуна у Соколу, Прота је наградио с два вола, што Карађорђе похваљује и Проти саветује да се према истом и убудуће „опходи ласкаво“.⁹

Значајни сегмент обавештајно-пропагандних активности у Првом српском устанку, представљало је дезинформисање у функцији обмањивања турске популације. Устаници су давали разна обавештења, првенствено у пропагандно-мобилизаторске сврхе, јер је то било у интересу јачања устанка. Тако се Прота Матија послужио једним турским спахијом, противником дахија, да би народ убедио да лакше крене на царске одметнике. Представивши га као тобожњег царског бимбашу који је одобравао оно што раја чини против дахија, Прота Матија је у пратњи тог спахије говорио да ће тобоже по султановој вољи за београдског везира доћи син убијеног Мустафа-паше (кога су називали српска мајка) и донети са собом ферман и топове да дахије истреби. „Тако сам ја непрестано говорио тој скупљеној војсци, а мој дел-Амет све је климао главом и потврђивао. Јест, вала човече тако је.

9 Милосављевић, Богољуб, оп. цит., стр. 117, 118

Та моја политика, да рекнем лаж са дел-Аметом, узрок је што ћете у млогим историјама наћи – да је султан послао ферман Карађорђу да бије јањичаре, али није истина, нити је цар послао пређе, нити је после одобравао, но ми смо доцније сви да би народ лакше подигли и да би га ослободили тако говорили“, рекао је Прота.¹⁰

Специфичну област обавештајног рада представља и конспиративно пропагирање идеја и заговарање ширења устаничког покрета. Познато је да су „српске уходе“ ишле да дижу народ на устанак нарочито у Босну, а у једном периоду (1807. године) и у Бугарску.¹¹ У Аустрији су превасходно радили на придобијању што више емиграната и војних дезертера међу Србима са Војне границе (од којих су многи постали инструктори „егзерцира“ устаничке војске). Аустријске власти су их директно оптуживале за избијање одређених политичких немира (нпр. за Тицанову буну у Срему 1807. године), а извршена је и значајна аграрна реформа како би се спречило изједначавање интереса Срба граничара са тежњама устаника у Србији.

Најзад, сигурно је да формирање првог министарства унутрашњих послова обновљене Србије у склопу новог Правитељствујушћег совјета и постављање Јакова Ненадовића за министра („попечитеља внутрених дела“) има далекосежан значај за развој безбедносне и обавештајне функције, али и органа за њихово спровођење. Наиме, у наредних готово два века (1811-2002) функција заштите државне безбедности у Србији нераскидиво је била везана за органе унутрашњих послова у целини, а посебно за само министарство. Шта више, у међувремену је преовладавао званични став по коме је „обавештајна служба уопште најглавнија делатност полиције“.¹²

Унутрашња безбедност

Познато је да је у Првом устанку било више полета и мање дезертерства него у Другом устанку, тако да је безбедносна функција у мањој мери била усмерена на само окупљање и држање војске на окупу. Од самог почетка, међутим, устанички лидери су се енергично обрачунавали са свим Србима који су на било који начин подржавали сламање

¹⁰ Стојанчевић, Владимир, оп. цит., стр. 23-24

¹¹ О каналима ослободилачко револуционарне пропаганде међу Србима с почетка XIX века (хајдуци, свештеници, трговци) види: Чубриловић, Васа, *Први српски устанак и босански Срби* (изабране студије), Аранђеловац: Фонд Први српски устанак, 2003, стр. 20 и даље

¹² *Упутје за сузбијање антидржавне пропаганде и ситране шпијунаже*, Београд: Министарство унутрашњих дела Краљевине СХС – Одељење за државну заштиту, 1923, стр. 3.

устанка или су отворено прелазили на страну непријатеља. Тако је на пример кнез Максим из Губереваца, који је служио као путовођа трупама дахија и са Аганлијом одвраћао Србе од Карађорђа, касније ухваћен и погубљен код Београда, док су у Поцерини 1806. године неки кнезови посечени због дефетизма и колаборације (снабдевање храном турске војске). Неки Србин који је Турцима објашњавао конфигурацију терена у боју код села Лештана, 30 априла 1804, био је убијен одмах после хватања. Карађорђе је ухватио неког сељака који је носио турска писма и наредио да му се полеме и ноге и руке. Објавом Великог народног суда, од 5. септембра 1813. године, осуђени су на смрт бивши војвода Живко Константиновић и члан магистрата Јоца Петровић због предаје Кладова Турцима итд.

У исто време, устаници су дозвољавали Турцима да склапају писмене уговоре о капитулацији и да се онда часно повуку без иједне мртве главе. Шта више, поједини непријатељи су могли прићи устаницима, поготову ако се радило о сиротињи. Тако је једна група муслиманске сиротиње из Пожаревца примљена у устаничке редове, а два муслимана Цигана из Ваљева постали су чак бимбаше у устаничкој војсци. Један муслиман је херојски погинуо у јуришу на турско Ужице 1807. године.¹³

Ригорозне мере су предузимане и према дефетистима који су ширили гласине да је „турска сила неизмерна те јој се не може одолети, а султан неће да сече сиротињу рају него само бунтовнике-старешине, који су народ узбунили да би му се наметнули за господара“. Неки су вршили пропаганду у смислу да народ сам треба да побије старешине па ће му се све опростити. Нарочито су се, 1813, намножили агенти ове врсте. Када се Карађорђе разболео од тифуса, агенти пронесу вест да је умро. Агенти су знали колико Карађорђе и војводе поштују средњевековне реликвије краља Стефана Првовенчаног. У циљу дезинформација, пронели су вест да ћивот Првовенчаног шкрипи, што је „сигуран знак“ да ће Србија пропасти. Колебљивци су, опет, 1813, говорили да „Турчин ништа неће сиромашу, него да само војводску главу сече, а зашто би народ гинуо да спашава војводе?“ Агенти су на Дрини, ослањајући се на традицију и веровање у судбину, говорили да се опет

13 Обавештајне активност и заштита државне безбедности у устаничкој Србији претежно су приказане према: Милосављевић, Богољуб, *Полицијске установе у време Првог српског устанка*, Београд: ВШУП, 2004, стр. 149-178; Винавер, Вук, „Служба безбедности у Првом српском устанку“, у: *Народна милиција*, бр. 4/1954, стр 20-23.

појавио Вук Бранковић, што наговештава поновну пропаст српске државе.

Већ устројена и организована, устаничка власт у Србији настојала је да спречи и све друге облике субверзивне делатности. Правитељствујући совјет је 1808. године издао наредбу да се из Београда и других градова Србије превентивно протерају сва „празноодајућа“ лица која би, евентуално, могла да се баве шпијунажом или агитацијом у корист непријатеља Србије. Према Уредби из 1809, полицијске и судске власти имале су „особито (да) пазе на зле људе као на аидуке, шпионе и проче“.¹⁴

Да би спречили једну од побуна становништва против српске власти, Карађорђеви и Младенови момци су у лето 1811. године ухватили неколицину трговаца и бећара, осумњичених да су коловође противљења општој обавези одласка на војну вежбу. Трговци су кажњени тако што су били принуђени да улицама београдске чаршије вуку кола, при чему су их на свакој раскрсници батинали. Истовремено су двојица бећара добровољаца стрељана. Иначе су се трговци и занатлије против нове српске власти у Београду први пут побунили почетком 1809. године формално због уведених обавезних војних вежби, али је највећи проблем било ширење гласина и алармантних вести (да ће вечно остати војници, да ће бити послати на фронт у Босну и сл.).¹⁵

Пошто је, као врховни Господар у земљи, у значајној мери вршио и судску власт, Карађорђе је често изрицао и најтеже казне (вешање, спаљивање, „мртву шибу“) за шпијунажу, велеиздају и одметништво, односно, строге телесне казне (100 батина) и затвор за оне „који народ буне или друге на буну навраћају“. Тако је 17. јула 1813. године наредио Илији Барјактаревићу да „Обеси онога шпиуна и да га за коешта испита“, док је 24. јула исте године, војводи Јови Поречком издао заповест да „старца кога је ухватио са турскијем књигама шпијунити људе и збегове предавати, да га обеси или сажеже пред народом да се народ угледи“.¹⁶ Најзад, иако су у пракси ретко примењиване, у тзв. Карађорђевој законику прописане су изузетно оштре санкције и за остале облике непријатељске пропаганде, укључујући тзв. вербални деликт („који ... зло о правитељству и држави Србској говори ... тај подлеже каштиги како издатељ отечества и шпијон“).

14 Алимпић, Душан, *Историјски развитак полицијских власти у Србији (1793-1869)*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1905, стр. 38.

15 Упореди Јанковић Драгослав, *Историја државе и права у XIX веку*, Београд: Научна књига, 1958, стр. 28

16 Вукићевић, Миленко, „Судови и њихово уређење за време устанка од 1804 – 1813 год“, у: *Полицијски гласник*, бр. 39/1905, стр. 373.

У спречавању атентата и сличним безбедносним активностима, као што су сузбијање политички мотивисане хајдучије, нарушавања примирја и самовлашћа, гушење побуна и завера, елиминисање колаборације, капитуланства и зачетака грађанских нереда, устаничке власти су се првенствено ослањале на војводске момке и бећаре („голаће“). Бећари су били придошлице из различитих крајева, као и сиромашни сељаци из саме Србије, који су за плату ратовали са Турцима и сузбијали хајдучију.¹⁷ Они су, по потреби, коришћени и за елиминисање народног отпора, на пример за гушење побуна у Ресави и Смедереву до којих је дошло услед противљења најављеном успостављању регуларне војске. Насупрот томе, момци су служили као телесна гарда Војвода и појединих војвода, који су их издржавали, али су неретко коришћени и као претња у међусобним разрачунавањима војвода, односно Карађорђа са војводама. Занимљиво је да су 1805. године сви Карађорђеви момци демонстративно напустили „службу“ због незадовољства примањима, што значи да је овај први „штрајк полицајаца“ у Србији био социјално оријентисан.

Резиме

У годинама Првог српског устанка није било специјализованих органа државне безбедности у оквиру полиције нити у другим сегментима државне управе, што значи да у формално-организационом смислу није било уређених обавештајних служби, нити посебне политичке полиције. Међутим, постојала је респектабилна обавештајна и контраобавештајна делатност – укључујући и превентивну безбедност. Такве активности су у многоме допринеле ширењу ослободилачко-револуционарних идеја устанка јер су изван ослобођене територије, осим извиђачко-обавештајног, имале и изразито пропагандно-агитаторски карактер.

О техници саме обавештајне активности у тек ослобођеној Србији и другим крајевима, насељеним Србима, не зна се много, мада се у документима могу наћи и текстови чија садржина указује на коришћење тајнописа. У литератури се наводи да су, између осталог, информације („Писма“ писана „на лимун“ и растопљеним барутом), преношене су скривена у оделу, коњском седлу и зобници, посудама (фучијама) за пекмез, бурадима с течномшћу, гуслама, па чак и у издубљеном свештеничком штапу. Курири („књигонеше“) су ишли по „хајдучки“, тј. прерушавали су се у следе и богаље, у турска одела, у трговце, калуђере и обичне сељаке.

17 Војвода Милош Стојићевић – Поцерац погинуо је 1811. године у потери за хајдуком Прелетом.

У унутрашњим политичким борбама понекад је од обавештајних чинилаца зависио не само исход међусобних разрачунавања, већ и војно-политички курс и опстанак устанка. Наиме, историографи Првог српског устанка се углавном слажу да је одсуство Карађорђевих противника (Миленко Стојковић, Петар Добрњац, Јаков Ненадовић) откривених у завери на основу доказа које је прибавила Карађорђева и Младенова „обавештајна служба“ психолошки утицала на смањење отпорности и ефикасности командовања у одбрани главних фронта. Обавештајна делатност устанка је, према томе, сачињавала део општег друштвеног и војно-политичког живота устаничке Србије од 1804. до 1813. године.

Summary

During the First Serbian Uprising there weren't any agencies specialized in national security within the police force, nor in any other segment of state administration, meaning that in formal and organization manner, no orderly intelligence services nor any special political police existed. However, a respectable intelligence and contra – intelligence activity existed – including the preventive security. Those activities were very beneficial to the expansion of liberation and revolutionary ideas of the Uprising outside liberated territories, for they were important part of propaganda and agitation.

The techniques of these intelligence activities in the just liberated Serbia and other regions settled by Serbs are unknown, although some documents contain texts, which imply the use of secret ways of writing. We can find in the literature that, amongst other ways, the information or „The Letters“ were written in lemon juice mixed with melted gunpowder and carried hidden in clothing, horse saddles and mesles, dishes for jam („fučije“), barrels filled with liquids, traditional music instruments („gusle“) and even in concaved priest's walking sticks. The messengers („book-carriers“) moved around in „hajduk“ manner i.e. they disguised themselves as the blind or the crippled, they wore Turkish suits, pretended to be merchants, monks and ordinary peasants.

Sometimes, not only did the outcome of internal political struggles and encounters depend on intelligence factors, but the military and political course and the subsistence of the Uprising itself did as well. Actually, most of the historians from this period agree that the absence of Karadorđe's adversaries (Milenko Stojković, Petar Dobrnjac, Jakov Nenadović) who were exposed and proved as conspirators by evidence provided by Karadorđe's and Mladen's „intelligence service“, greatly affected the resistance and efficiency of commanding throughout the defense of main fronts. The intelligence activity, therefore, was the part of the overall social and military – political life in revolutionary Serbia during 1804–1813.